

De mediterrane compostmier *Hypoponera eduardi* (Hymenoptera: Formicidae) heeft Nederland bereikt met potplanten

Jinze Noordijk

TREFWOORDEN

Exoot, inventarisatie, tuincentra

Entomologische Berichten 81 (6): 256- 258

Momenteel wordt een inventarisatie uitgevoerd van mieren in tuincentra. Dat levert bijzondere waarnemingen op, waarover de nodige publicaties zullen verschijnen. Dit artikel maakt melding van een voor Nederland nieuwe gevestigde mier, die algemeen is in tuincentra: de mediterrane compostmier *Hypoponera eduardi*. Deze soort komt met pot- en kuipplanten mee uit het Middellandse Zeegebied en weet zich vervolgens in Nederland te handhaven.

Inleiding

Hypoponera eduardi (Forel, 1894) stond al op de Nederlandse soortenlijst vanwege één interceptie van een potplant met de soort (Boer et al. 2018). Deze eerste vondst is in 1990 gedaan door de toenmalige Plantenziektekundige Dienst. Er werden tijdens een importinspectie elf werksters en enkele poppen gevonden in een pot met daarin een Canarische dadelpalm *Phoenix canariensis*, afkomstig van een zeer grote partij uit Spanje. Bert Vierbergen determineerde die dieren en ze liggen thans opgeslagen in de collectie van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA). Toen dit jaar een mierenonderzoek in tuincentra begon, was dit het enige record, maar dat veranderde snel. In korte tijd is de soort gevonden in vijftien tuincentra, verspreid over Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht, Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg.

Tuincentra

Hypoponera eduardi kan in tuincentra gevonden worden door potten met mediterrane planten op te tillen en even te wachten tot de miertjes beginnen te bewegen of soms ook door wat aarde weg te vegen rondom de stam van de plant. Zo zijn ze gevonden in of bij potten van vijg *Ficus carica*, olijf *Olea europaea*, waaierpalm *Trachycarpus*, palmliele *Yucca gloriosa*, echte laurier *Laurus nobilis*, valse acacia *Robinia* en druif *Vitis vinifera*. Het ging hierbij om planten die in de tuincentra zowel binnen als buiten stonden en die zowel uit Spanje als Italië afkomstig waren.

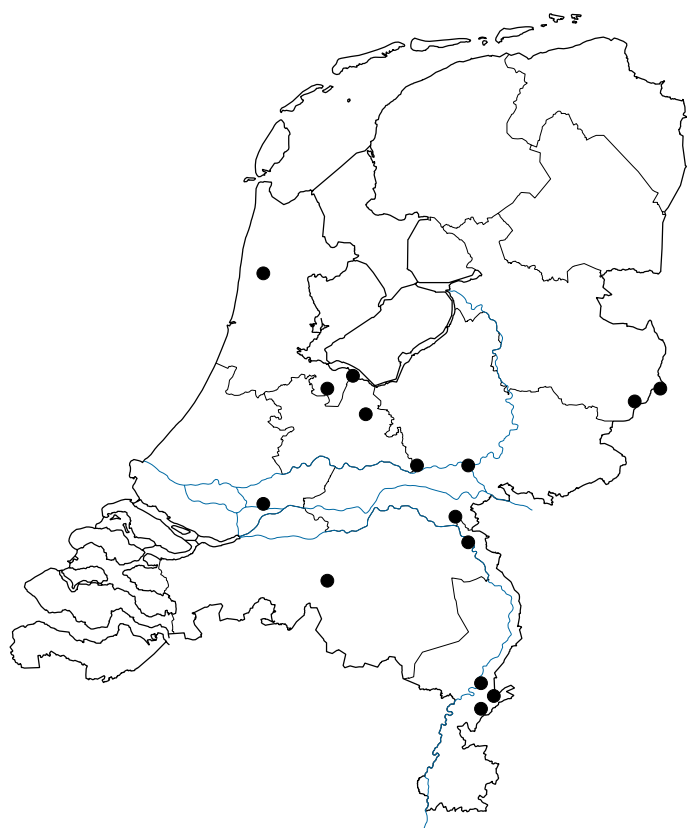
Naar aanleiding van de vondsten is ook sporadisch gezocht in olijven die niet in tuincentra stonden, omdat deze immers waarschijnlijk al langer in Nederland zijn. Eenmaal is hierbij *H. eduardi* aangetroffen, namelijk op een terras in Malden (GD) in een middelgrote olijfpot op 11 augustus 2021 (figuur 1). Dit gaf een eerste indicatie dat de kolonies in stand blijven in Nederland als ze eenmaal een tuincentrum hebben verlaten. Een definitief bewijs voor vestiging in ons land volgde enkele dagen later. Op 20 augustus werd *H. eduardi* in een tuincentrum in Milsbeek (LB) aangetroffen over het gehele buitenterrein, ook

onder allerlei potten van planten die gewoon in Nederland opgekweekt waren. Hiermee was duidelijk dat de mier zich ook buiten het transportmedium kan handhaven en zich kan nestelen in bestrating. Het is aannemelijk dat *H. eduardi* zich inmiddels ook heeft gevestigd in zonbeschenen tuinen waar mediterrane planten worden neergezet of geplant. Alle vindplaatsen worden

1. 'Leefgebied' van *Hypoponera eduardi*: een pot met een olijfboompje op een terras bij Malden (Gelderland). Foto: Jinze Noordijk

1. 'Habitat' of *Hypoponera eduardi*: a pot with an olive tree on a bar terrace close to the town of Malden (province of Gelderland).

2. Vindplaatsen van *Hypoponera eduardi* in Nederland.
2. Localities of *Hypoponera eduardi* in the Netherlands.

gegeven in figuur 2 (waarbij twee tuincentra in Het Gooi (NH) onder één stip vallen). Mieren uit Milsbeek zijn ondergebracht in de collectie van Naturalis (nr. RMNH.INS.1123870) en vrijwel alle andere gevonden exemplaren staan in de collectie van de auteur.

Determinatie

Hypoponera eduardi is prima te determineren met de determinatiesleutel van Boer (2015). Belangrijke verschillen met de twee Nederlandse genusgenoten – gewone compostmier *H. punctatissima* (Roger, 1859) en tropische compostmier *H. ergatandria* (Forel, 1893) – zijn met name de lange scapus (bereikt de koprand), de knoop zonder staande haren en de voorhoofds-groeven die

alleen in het voorste gedeelte van de kop aanwezig is (figuur 3). Bovendien kan ze groter worden dan de andere twee soorten, tot 3,5 mm. Als van herkomst uit het mediterrane gebied sprake is, moet ook nog rekening worden gehouden met *H. abeillei* (André, 1881), die echter lichter van kleur is en geen voorhoofds-groeven heeft, en *H. ragusai* (Emery, 1894), die echter een korte scapus heeft (Gómez & Espalader 2007). Van *H. eduardi* bestaan werksters, koninginnen, ergatoïde mannetjes en ergatoïde koninginnen (Bernard 1968). In Nederland zijn alleen de gewone werksters aangetroffen, waarschijnlijk omdat alleen actieve dieren zijn verzameld en nooit nesten zijn opengemaakt.

Leefwijze

Het dieet van *H. eduardi* bestaat uit kleine bodemdier-tjes. De kolonies zijn verspreid in allerlei gaatjes en holletjes onder hout of stenen. Een kolonie kan 2000 werksters herbergen (Bernard 1968). De mediterrane compostmier is inheems in het Middellandse Zeegebied en hier is ze bekend uit allerlei biotopen, zowel ongerepte bossen en weilanden als verstoorde terreinen in stedelijk gebied (Bernard 1968, Gómez et al. 2003, Reyes-López & Carpintero 2014, Lebas et al. 2019). Vocht lijkt belangrijk te zijn (Lebas et al. 2019), waarschijnlijk omdat dat voor een geschiktere habitat zorgt voor hun prooidiertjes. Bernard (1968) noemt specifiek hoge dichtheden onder stenen op een strand. In tuincentra wordt zeer vaak water gespreid en werden de miertjes vooral gevonden onder potten waar het flink vochtig was, onder andere op hout of waar wat ophoping van aarde aanwezig was. Don & Harris (1996-2021) noemen de soort van erg droge gebieden, waar de mieren dan met name onder stenen zullen leven.

Verspreiding

Hypoponera eduardi is bekend uit veel landen rond de Middellandse Zee en het aansluitende deel van West-Azië en het Arabisch Schiereiland (Bernard 1968, Collingwood & Van Harten 2001, Bolton & Fisher 2012, Borowiec 2014, Akhmedov 2018, Lebas et al. 2019); mogelijk zitten hier landen tussen waar de soort niet van nature voorkomt en is aangevoerd. Dan zijn er landen waar ze zeker optreedt als exoot, al dan niet gevestigd, waaronder in elk geval Engeland, Noorwegen, Zuid-Afrika, eilanden in de Atlantische en Indische Oceaan, Australië, Nieuw-Zeeland en Chili (Don & Harris 1996-2001, Forel 1913, Kempf 1970, Ødegaard et al. 2018, Seifert 2018, Wetterer et al. 2007, Wheeler 1935).

3. Werkster van *Hypoponera eduardi*: (a) lateraal, (b) dorsaal. Tuincentrum in Sliedrecht (Zuid-Holland), 7.vii.2021. Foto's: Theodoor Heijerman
3. Worker of *Hypoponera eduardi*: (a) lateral, (b) dorsal. Garden centre in Sliedrecht (province of Zuid-Holland), 7.vii.2021.

Ten slotte

Nederland kan nu bijgeschreven worden in de rij van landen waar *H. eduardi* zich als exoot heeft gevestigd. Ze komt zonder twijfel wijd verspreid voor. Mediterrane planten zijn ongekend populair, zijn in elke stad verkrijgbaar en worden op zeer veel plekken geplaatst of geplant. Daarom zegt het getoonde verspreidingskaartje niet zoveel. Als er nog uitgebreider in tuincentra geïnventariseerd zou worden en als tuinen waarin mediterrane planten zijn geplaatst goed onderzocht zouden worden, dan zal een toekomstig verspreidingskaartje waarschijnlijk flink vol met stippen staan.

Dankwoord

Veel dank aan Theodoor Heijerman voor het maken van de geweldige foto's. Bert Vierbergen (NVWA) gaf informatie over het 1990-record. Peter Boer leverde een record van een tuincentrum en keek een eerdere versie van dit artikel na. Jitte Groothuis (KAD) leverde een tuincentrummonster waar een exemplaar van *H. eduardi* in zat. Jens Bokelaar (De Vlinderstichting), Hidde Noordijk en Roy Morssinkhof verzamelden mee op enkele tuincentra waar *H. eduardi* werd aangetroffen. André van Loon (EIS Kenniscentrum Insecten) maakte het kaartje en become-tarieerde een eerdere versie van dit artikel. De miereninventarisatie van tuincentra wordt uitgevoerd binnen het Netwerk Ecologische Monitoring dat wordt gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

Literatuur

- Akhmedov AG 2018. The first finds of ants *Hypoconer eduardi* in Tashkent. Ants and forest protection, Materials of the 15th All-Russian Myrmecological Symposium, Ekaterinburg, August 2018: 66-69.
- Bernard F 1968. Les fourmis (Hymenoptera: Formicidae) d'Europe occidentale et septentrionale. Faune de l'Europe et du Méditerranéen 3. Masson et Cie Éditeurs.
- Boer P 2015. Mieren van de Benelux. Tweede herziene druk. – Jeugdbondsuitgeverij.
- Boer P, Noordijk J & Van Loon AJ 2018. Ecologische atlas van Nederlandse mieren (Hymenoptera: Formicidae). EIS Kenniscentrum Insecten en andere ongewervelden.
- Bolton B & Fisher BL 2012. Taxonomy of Afro-tropical and West Palaearctic ants of the ponerine genus *Hypoconer* Santschi (Hymenoptera: Formicidae). Zootaxa 2843: 1-118.
- Borowiec L 2014. Catalogue of ants of Europe, the Mediterranean Basin and adjacent regions (Hymenoptera: Formicidae). Genus 25: 1-340.
- Collingwood CA & Van Harten A 2001. Additions to the ant fauna of Yemen (Hymenoptera: Formicidae). Buchreihe zur Entomologie 8: 559-568.
- Don W & Harris R 1996-2021. *Hypoconer eduardi* (Forel 1894). Manaaki Whenua – Landcare Research. Beschikbaar op: www.landcareresearch.co.nz [geraadpleegd 11 september 2021].
- Forel A 1913. Ameisen aus Rhodesia, Kapland usw. (Hym.) gesammelt von Herrn G. Arnold, Dr. H. Brauns und Anderen. Deutsche Entomologische Zeitschrift 1913 (Suppl.): 203-225.
- Gómez K & Espalader X 2007. Hormigas Ibéricas. Asociación Ibérica de Mirmecología. Beschikbaar op: www.hormigas.org [geraadpleegd 11 september 2021].
- Gómez C, Casellas D, Oliveras J & Bas JM 2003. Structure of ground-foraging ant assemblages in relation to land-use change in the northwestern Mediterranean region. Biodiversity and Conservation 12: 2135-2146.
- Kempff WW 1970. Catálogo das formigas do Chile. Papeis Avulsos de Zoologia 23: 17-43.
- Lebas C, Galkowski C, Blatrix R & Wegnez P 2019. Veldgids mieren van Europa. KNNV Uitgeverij.
- Seifert B 2018. The ants of central and north Europe. Lutra Verlags- und Vertriebsgesellschaft.
- Ødegaard F, Endrestøl A, Elven H, Gammelmo Ø, Hatteland BA, Ottesen P, Søli G, Velle G & Åstrøm S 2018. *Hypoconer eduardi*, vurdering av økologisk risiko. Fremmedartslista 2018. Artsdatabanken. Beschikbaar op www.artsdatabanken.no/Fab2018/N/3041 [geraadpleegd 2 september 2021].
- Reyes-Lopez J & Carpintero S 2014. Comparison of the exotic and native ant communities (Hymenoptera: Formicidae) in urban green areas at inland, coastal and insular sites in Spain. European Journal of Entomology 111: 421-428.
- Wetterer JK, Espadaler X, Ashmole NP, Mendel H, Cutler C & Endeman J 2007. Ants (Hymenoptera: Formicidae) of the South Atlantic Islands of Ascension Island, St. Helena, and Tristan da Cunha. Myrmecological News 10: 29-37.
- Wheeler WM 1935. Checklist of the ants of Oceania. Bernice P. Bishop Museum Occasional Papers 11: 3-56.

Geaccepteerd: 23 september 2021

Summary

The ant *Hypoconer eduardi* (Hymenoptera: Formicidae) has reached the Netherlands with potted plants

Hypoconer eduardi (Forel, 1894) was first found in the Netherlands in plant pots during an import inspection in 1990. During an ant inventory of garden centres in 2021, the species was found at fifteen locations, mostly in and under pots with Mediterranean plants. The ant could so far be associated with the following plants that arrived from Spain and Italy: *Phoenix canariensis*, *Ficus carica*, *Olea europaea*, *Trachycarpus*, *Yucca gloriosa*, *Laurus nobilis*, *Robinia* and *Vitis vinifera*. In one garden centre, a large population was present on the whole terrain of the store, proving settlements outside the transport medium. It is expected that there are also settlements in other garden centres and private gardens where Mediterranean plants have been placed or planted.

Jinze Noordijk

EIS Kenniscentrum Insecten, Leiden

jinze.noordijk@naturalis.nl

